Ġabra tal-ġurisprudenza

8KONKLUŻJONIJIET TAL-AVUKAT ĠENERALI
CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA
ippreżentati fil-5 ta' April 2016[1]

Kawża C-57/15

United Video Properties Inc.
vs
Telenet NV

[talba għal deċiżjoni preliminari mressqa mill-Hof Van Beroep te Antwerpen (qorti tal-appell ta' Antwerpen) (il-Belġju)]

"Drittijiet tal-proprjetà intellettwali — Direttiva 2004/48 — Artikolu 14 — Spejjeż legali — Rimbors tal-ispejjeż tal-avukat u tal-espert — Limitu massimu għall-onorarji tal-avukat"

1. Id-domandi magħmula mill-Hof Van Beroep te Antwerpen (qorti tal-appell ta' Antwerpen) f'din it-talba għal deċiżjoni preliminari jidher li għandhom portata limitata imma, fil-fatt, iqajmu problemi ġuridiċi delikati. Għalkemm, bħala prinċipju, jaffettwaw biss il-kompatibbiltà mad-dritt tal-Unjoni ta' ċerti regoli nazzjonali (f'dan il-każ, tal-Belġju) dwar ir-rimbors ta' ċerti spejjeż relatati mal-proċedura mill-parti li tkun tilfet il-kawża, jagħtu lok għal riflessjonijiet iktar wiesgħa dwar l-impatt tal-leġiżlazzjoni tal-Unjoni fuq il-liġijiet tal-proċedura ċivili tal-Istati Membri.

2. Id-dubji tal-qorti tar-rinviju jitqajmu fl-applikazzjoni tas-sistema Belġjana (liġi u ġurisprudenza tal-qorti tal-kassazzjoni) għall-partijiet tal-spejjeż marbuta mal-onorarji tal-avukati u mal-ispejjeż ta' esperti, fil-kuntest ta' proċedura legali dwar il-protezzjoni tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali. Peress li hemm dispożizzjoni speċifika dwar l-ispejjeż proċedurali fid-Direttiva 2004/48/KE[2], bħala prinċipju, ir-regoli proċedurali tal-Istati Membri kollha għandhom ikunu konformi magħha. Il-problema hija kif ikun hemm konformità — jekk huwa possibbli — bejn il-kodiċi ta' proċedura ċivili u l-ġurisprudenza tal-qorti tal-kassazzjoni Belġjana, it-tnejn li huma applikabbli għat-tipi kollha ta' proċeduri b'mod ġenerali, permezz ta' dispożizzjoni "settorjali" tad-dritt tal-Unjoni, li speċifikament tirreferi għat-tilwim fil-qasam tal-proprjetà intellettwali.

3. F'ċerti Direttivi — fosthom id-Direttiva, li tikkostitwixxi t-titolu li jiġġustifika l-ġurisdizzjoni tal-Qorti tal-Ġustizzja fir-rigward ta' kwistjoni li, altrimenti, tkun taqa' taħt il-ġurisdizzjoni esklużiva tal-Istati Membri — jiġi osservat l-għan li jiġu armonizzati ċerti regoli proċedurali ta' dawn tal-aħħar. Il-kamp ta' applikazzjoni ta' dawn id-direttivi huwa, ovvjament, limitat għal settur uniku jew għal diversi setturi individwali (il-proprjetà intellettwali, il-protezzjoni tal-kompetizzjoni, l-ambjent, il-protezzjoni tal-konsumatur, *inter alia*). Il-multiplikazzjoni ta' regoli proċedurali "settorjali" — mhux dejjem konsistenti bejniethom — li għandhom jiġu inkorporati fl-ordinamenti nazzjonali tista' twassal, b'mod mhux intenzjonat, għall-frammentazzjoni tal-liġi proċedurali f'dawk il-pajjiżi li rnexxielhom, wara bosta snin, u sforz kodifikanti ta' min ifaħħru, jadottaw leġiżlazzjonijiet ġenerali li jissostitwixxu, speċifikament, il-multipliċità ta' proċeduri preċedenti u jġibuhom f'waħda komuni.

1 — Lingwa oriġinali: l-Ispanjol.

2 — Direttiva tal-Parlament Ewropew u tal-Kunsill, tad-29 ta' April 2004, fuq l-infurzar tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali (ĠU Edizzjoni Speċjali bil-Malti, Kapitolu 17, Vol. 2, p. 32; iktar 'il quddiem, id-"Direttiva").

4. Il-każ preżenti jikkonċerna d-determinazzjoni, l-ewwel nett, tal-kwantitajiet li, fir-rigward tal-onorarji tal-avukat tal-parti rebbieħa, għandhom jitħallsu mill-parti li tkun tilfet il-kawża, fid-dawl tal-leġiżlazzjoni Belġjana li tipprovdi limitu massimu f'dan ir-rigward. It-tieni nett, fir-rigward tal-ispejjeż tal-esperti, id-diffikultà ma hijiex daqshekk fil-kwantifikazzjoni tagħhom iżda fit-tnissil tal-istess obbligu ta' ħlas, b'kunsiderazzjoni tal-ġurisprudenza tal-qorti tal-kassazzjoni Belġjana f'dan ir-rigward. Id-dubju huwa dwar jekk l-istabbiliment ta' dan il-limitu u l-kriterju tal-ġurisprudenza humiex kompatibbli mal-Artikolu 14 tad-Direttiva.

5. Ir-rinviju għal deċiżjoni preliminari ser jippermetti li jiġi vverifikat jekk l-Istati Membri jgawdux ċertu grad ta' libertà regolatorja sabiex jistabbilixxu sistema ta' rimbors tal-ispejjeż proċedurali li għandhom jitħallsu mill-parti li tkun tilfet li, jew tirrestrinġihom għall-ammonti jew limiti massimi, jew inkella teskludi l-ġbir innifsu tagħhom, meta, fiż-żewġ każijiet, it-tilwimiet jaqgħu taħt il-kamp ta' applikazzjoni tad-Direttiva.

I – **Il-kuntest ġuridiku**

A – *Id-dritt tal-Unjoni*

1. Id-Direttiva 2004/48

6. Skont il-premessi 4, 5, 10 u 26:

"(4) Fuq livell internazzjonali, l-Istati Membri, kif wkoll il-Komunità hija nnifsha fir-rigward ta' ħwejjeġ li huma kompetenza tagħha, huma marbuta b'dan il-Ftehim dwar aspetti relatati mas-suq tal-proprjetà intellettwali (il-Ftehim TRIPS), approvat, bħala parti min-negozjati multilaterali tar-Rawnd Urugwajan, bid-Deċiżjoni tal-Kunsill 94/800/KE […] u konkluż fil-kwadru tal-Organiżazzjoni Dinjija għall-Kummerċ.

(5) Il-Ftehim TRIPS fih, b'mod partikolari, dispożizzjonijiet fuq il-mezzi għall-infurzar tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali, li huma l-istandards komuni applikabbli fuq livell internazzjonali u implimentati mill-Istati Membri kollha. Din id-Direttiva m'għandiex taffettwa l-obbligazzjonijiet internazzjonali tal-Istati Membri, inklużi dawk li jaqgħu taħt il-Ftehim TRIPS."

"(10) L-għan ta' din id-Direttiva hija li tqarreb is-sistemi leġislattivi sabiex tassigura livell ta' protezzjoni għoli, ekwivalenti u omoġenju fis-suq intern."

"(26) Bl-għan li jsir kumpens għall-preġudizzju soffret riżultat tal-kontravvenzjoni kommessa mill-kontravventur li daħal f'attività b'mod konxju jew b'raġunijiet validi li suppost kien jaf, li din twassal għal din il-kontravvenzjoni, l-ammont ta' ħsara konċessa lid-detentur tad-drittijiet għandha tikkunsidra l-aspetti xierqa kollha, bħal telf ta' qligħ tad-detentur tad-drittijiet jew profitti mhux ġusti magħmula mill-kontravventur u, fejn hu xieraq, xi preġudizzju morali kkawżat lid-detentur tad-drittijiet. […] L-għan huwa li ma tiġix introdotta obbligazzjoni biex tipprovdi għall-ħsara punitiva imma biex tħalli għall-kumpens ibbażat fuq kriterji oġġettivi waqt li tikkunsidra l-ispejjeż maħluqa lid-detentur tad-drittijiet, bħal spejjeż ta' identifikazzjoni u riċerka."

7. L-Artikolu 1 jipprevedi:

"Din id-Direttiva tikkonċerna il-miżuri, il-proċeduri u r-rimedji neċessarji biex tassigura l-infurzar tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali. Għall-għanijiet ta' din id-Direttiva, it-terminu 'diritijiet tal-proprjetà intellettwali' jinkludi id-drittijiet tal-proprjetà industrijali."

8. L-Artikolu 3 jipprevedi, fir-rigward tal-"obbligu ġenerali" tal-Istati Membri fir-rigward tal-"miżuri, il-proċeduri u r-rimedji" rregolati mill-Kapitolu II:

"1. L-Istati Membri għandhom jipprovdu il-miżuri, il-proċeduri u r-rimedji neċessarji biex jiġi assigurat l-infurzar tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali koperti b'din id-Direttiva. Dawk il-miżuri, il-proċeduri u r-rimedji għandhom ikunu ġusti u m'għandhomx ikunu mhux neċessarjament kumplikati jew għaljin, jew li jwasslu għal-limiti ta' ħin mhux raġjonevoli jew dewmien mhux ordnat.

2. Dawk il-miżuri, il-proċeduri u r-rimedji għandhom ikun wkoll effetttivi, proporzjonati u dissważivi u għandhom ikunu applikati b'mod u manjiera li jevitaw il-ħolqien ta' barrieri biex jiġi leġitimiżżat il-kummerċ u biex jiġu provduti protezzjonijiet kontra l-abbuż tagħhom."

9. Fis-sezzjoni 6 tal-Kapitolu II, li tikkonċerna d-"danni" u l-"ispejjeż legali", insibu l-Artikoli 13 u 14 li jipprevedu kif ġej:

"Artikolu 13

[…]

1. L-Istati Membri għandhom jassiguraw li l-awtoritajiet ġudizzjarji kompetenti, fuq l-applikazzjoni tal-parti li sarulha d-danni, jordnaw lill-kontravventur li kien jaf jew b'raġunijiet validi li suppost kien jaf, daħal f'attività li tikkontravjeni, biex iħallas id-danni lid-detentur tad-dritt skond il-preġudizzju attwali soffert minnu/minnha riżultat tal-kontravvenzjoni.Meta l-awtoritajiet ġudizzjarji jiffissaw id-danni:

a) Għandhom jikkunsidraw l-aspetti xierqa kollha, bħall-konsegwenzi negattivi ekonomiċi, li jinkludu qliegħ mitluf, li l-parti li sarulha d-danni, xi profitti inġusti li saru mill-kontravventur u, f'każijiet xierqa, elementi barra fatturi ekonomiċi, bħall-preġudizzju morali ikkawżat lid-detentur tad-dritt bil-kontravvenzjoni, jew

b) bħala alternattiva għall-(a), huma jistgħu, f'każijiet xierqa, jistabbilixxu d-danni bħala somma waħda fuq bażi tal-elementi bħal għall-inqas l-ammont ta' royalties jew ħlasijiet li kieku riedu jitħallsu jekk il-kontravventur talab l-awtoriżazzjoni biex juża' id-drittijiet tal-proprjetà intellettwali in kwestjoni.

2. Fejn il-kontravventur daħal f'attività li tikkontravjenu, u ma kiex jaf jew kien jaf imma kellu raġjunijiet validi, l-Istati Membri jistgħu jistipulaw li l-awtoritajiet ġudizzjarji jistgħu jordnaw li jiġu rkuprati l-profitti jew il-pagament tad-danni, li jistgħu jkunu stabbiliti minn qabel.

Artikolu 14

[…]

L-Istati Membri għandhom jassiguraw li l-ispejjeż legali u spejjeż oħra raġjonevoli u proprozjonati mħallsa mill-parti rebbieħa, bħala regola ġenerali, ikunu mħallsa mill-parti li tkun tilfet, sakemm jkun ekwità [l-ekwità ma tipprojbixxix dan]."

B – *Id-dritt nazzjonali*

10. Skont l-Artikolu 827(1) tal-kodiċi ġudizzjarju Belġjan tal-10 ta' Ottubru 1967 (Gerechtelijk Wetboek), kull rinunzja tinvolvi l-issuġġettar tal-parti li rrinunzjat għall-ħlas tal-ispejjeż legali kkawżati.

11. Skont l-Artikolu 1017 ta' dan il-kodiċi, id-deċiżjoni finali għandha tinkludi l-kundanna għall-ħlas tal-ispejjeż mill-parti li t-talbiet tagħha ġew miċħuda, sakemm ma jkunx hemm regola speċjali li tistabbilixxi mod ieħor u bla ħsara għal ftehim bejn il-partijiet li, skont il-każ, jiġi deċiż fis-sentenza.

12. L-Artikolu 1018 tal-istess kodiċi jipprevedi, fil-paragrafi 4 u 6 tiegħu, li l-ispejjeż jinkludu:

— l-ispejjeż tal-miżuri istruttorji kollha, b'mod partikolari l-*ispejjeż* tax-xhieda u tal-esperti;

— il-kumpens proċedurali previst fl-Artikolu 1022 tal-kodiċi ġudizzjarju.

13. Skont l-Artikolu 1022 tal-kodiċi msemmi, il-kumpens proċedurali jikkonsisti f'ammont b'rata fissa tal-ispejjeż u tal-onorarji tal-avukat tal-parti li t-talbiet tagħha ġew milqugħa.

Permezz ta' digriet approvat mill-Kunsill tal-Ministri għandhom jiġu stabbiliti l-ammonti massimi u minimi tal-kumpens proċedurali, li jiddependu b'mod speċjali fuq in-natura u l-importanza tal-kawża.

Fuq talba ta' waħda mill-partijiet, qorti tista', permezz ta' deċiżjoni b'motivazzjoni sostanzjali, tnaqqas jew iżżid il-kumpens, iżda mingħajr ma taqbeż l-ammonti massimi u minimi previsti fid-digriet. Meta tiddeċiedi, il-qorti għandha tieħu inkunsiderazzjoni:

— il-kapaċità ekonomika tal-parti li tkun tilfet, sabiex jitnaqqas l-ammont tal-kumpens;

— il-komplessità tal-każ;

— il-kumpensi kuntrattwali miftiehma mal-parti rebbieħa; u

— in-natura manifestament irraġonevoli tat-talbiet.

L-ebda parti ma tista' tkun obbligata tħallas kumpens għall-intervent tal-avukat tal-parti l-oħra lil hinn mill-ammont tal-kumpens proċedurali.

14. Permezz ta' Digriet Irjali tas-26 ta' Ottubru 2007 (iktar 'il quddiem, id-"Digriet Irjali") ġiet stabbilita r-rata għad-determinazzjoni tal-limiti minimi u massimi tal-kumpensi proċedurali previsti fl-Artikolu 1022 tal-kodiċi ġudizzjarju. Skont l-Artikolu 2 tad-Digriet Irjali, ħlief għall-kwistjonijiet imsemmija fl-Artikolu 4 tal-istess digriet, il-kumpens proċedurali fir-rigward tal-azzjonijiet imwettqa permezz ta' talbiet li jistgħu jiġu evalwati fi flus, għandu jkun kif ġej:

	L-ammont ta' riferiment	Ammont minimu	Ammont massimu
Sa 250.00	150.00	75.00	300.00
Minn 250.01 sa 750.00	200.00	125.00	500.00
Minn 750.01 sa 2500.00	400.00	200.00	1000.00
Minn 2,500.01 sa 5000.00	650.00	375.00	1500.00
Minn 5000.01 sa 10000.00	900.00	500.00	2000.00
Minn 10000.01 sa 20000.00	1100.00	625.00	2500.00
Minn 20000.01 sa 40000.00	2000.00	1000.00	4000.00
Minn 40000.01 sa 60000.00	2500.00	1000.00	5000.00

Minn 60000.01 sa 100000.00	3000.00	1000.00	6000.00
Minn 100000.01 sa 250000.00	5000.00	1000.00	10000.00
Minn 250000.01 sa 500,000.00	7000.00	1000.00	14000.00
Minn 500000.01 sa 1000000.00	10000.00	1000.00	20000.00
Minn 1000000.01	15000.00	1000.00	30000.00

Skont l-Artikolu 3 tad-Digriet Irjali, f'dak li jirrigwarda azzjonijiet relatati ma' kawżi li ma jistgħux jiġu evalwati fi flus, l-ammont ta' riferiment għall-istabbiliment ta' kumpens proċedurali jitla' sa EUR 1 200, peress li l-ammont minimu huwa ta' EUR 75 u dak massimu ta' EUR 10 000.

L-Artikolu 8 tad-Digriet Irjali jipprevedi sistema li taġġorna l-ammonti ta' hawn fuq.

II – **Il-fatti fil-kawża prinċipali u t-talba għal deċiżjoni preliminari.**

15. United Video Properties, Inc. (iktar 'il quddiem, "UVP"), kellha l-privattiva Ewropea EP 1327209, maħruġa fis-27 ta' Marzu 2008, għall-ħażna ta' dejta fuq servers f'sistema ta' mezzi ta' komunikazzjoni, irregolata skont il-prinċipju ta' għoti fuq talba. Peress li qieset li Telenet NV (iktar 'il quddiem "Telenet") kisret id-drittijiet tagħha fuq din il-privattiva, UVP ressqet kawża fis-7 ta' Ġunju 2011 kontra din il-kumpannija. L-għan tat-talbiet tagħha, essenzjalment, kien li jiġi ddikjarat li Telenet kienet kisret id-dritt tagħha fuq il-privattiva u li tiġi ordnata twaqqaf il-ksur, dirett jew indirett, fuq din. Hija talbet ukoll li Telenet tiġi kkundannata għall-ispejjeż.

16. Permezz ta' digriet tat-3 ta' April 2012, maħruġ mill-Aġent President tar-Rechtbank van Koophandel te Antwerpen (qorti tal-kummerċ ta' Antwerpen), wara l-kontrotalba ta' Telenet, ġiet ikkanċellata l-parti Belġjana tal-privattiva Ewropea EP 1327209, minħabba li ma tissodisfax ir-rekwiżit tan-novità, u UVP ġiet ikkundannata tħallas l-ispejjeż tal-proċedura, li ammontaw għal EUR 11 000. UVP appellat minn din is-sentenza fis-27 ta' Awwissu 2012 quddiem il-Hof Van Beroep te Antwerpen (qorti tal-appell ta' Antwerpen).

17. Fl-istess waqt, UVP kienet bdiet proċeduri kontra l-kumpannija Virgin Media (li ma kinitx parti fil-kawża prinċipali), fir-rigward tal-parti Ingliża tal-istess privattiva. Il-High Court (qorti għolja) ta' Londra, fl-14 ta' Lulju 2014, iddikjarat il-privattiva bħala nulla, minħabba li ma kinitx inventiva. Fid-dawl tal-kawżi tal-High Court ta' Londra u tal-President tar-Rechtbank van Koophandel te Antwerpen (qorti tal-kummerċ ta' Antwerpen), UVP iddeċidiet li tirtira l-appell tagħha, permezz ta' ittra tal-14 ta' Awwissu 2014, ikkonfermata minn oħra fl-24 ta' Ottubru tal-istess sena.

18. Fid-dawl tal-irtirar tal-UVP, Telenet talbet lill-Hof Van Beroep te Antwerpen (qorti tal-appell ta' Antwerpen) biex taċċetta u tiddikjara:

— Li l-Liġi tal-21 ta' April 2007, dwar l-irkupru tal-onorarji u spejjeż relatati mal-assistenza ta' avukat, u d-Digriet Irjali, li jistabbilixxi r-rata ta' kumpens proċedurali, imorru kontra l-Artikolu 14 tad-Direttiva.

— Li l-ġurisprudenza tal-Hof van Cassatie (qorti tal-kassazzjoni), li tipprovdi li l-onorarji u l-ispejjeż relatati mal-assistenza ta' esperti tekniċi jistgħu jiġu mgħoddija lill-parti li tkun tilfet biss jekk ikun hemm nuqqas taħt id-dritt ċivili jikser ukoll l-Artikolu 14 tad-Direttiva.

— Fl-aħħar nett, li l-UVP tiġi kkundannata tħallas lil Telenet l-ammont ta’ EUR 185462.55 għal spejjeż tal-avukat u ta’ EUR 44 400 għall-assistenza teknika ta’ espert, aġent tal-privattivi.

19. Skont l-allegazzjonijiet ta’ Telenet fuq l-ispejjeż legali akkumulati favur tagħha — l-uniku punt li jippersisti fil-kawża prinċipali —, ir-regola fid-dritt Belġjan hija li dawn għandhom jitħallsu mill-parti li tkun tilfet. Madankollu, għall-iffissar speċifiku tal-ispejjeż tal-avukat li għandhom jitħallsu mill-parti li tkun tilfet il-kawża, id-Digriet Irjali jistabbilixxi ammonti massimi li ma jistgħux jinqabżu, u dan — fl-opinjoni ta’ Telenet — bi ksur tal-Artikolu 14 tad-Direttiva.

20. Barra minn hekk, fir-rigward tal-ispejjeż tal-assistenza teknika minn esperti li ma humiex inklużi fil-kamp ta’ applikazzjoni tal-Liġi tal-21 ta’ April 2007 u tad-Digriet Irjali, il-ġurisprudenza tal-Hof van Cassatie (qorti ta’ kassazzjoni) tistabbilixxi, skont Telenet, li dawn jistgħu jitħallsu biss meta jinstab li jkun hemm nuqqas min-naħa tal-parti li tkun tilfet il-kawża, li lanqas ma huwa kompatibbli mal-Artikolu 14 tad-Direttiva.

21. F’dawn iċ-ċirkustanzi, il-Hof Van Beroep te Antwerpen (qorti tal-appell ta’ Antwerpen), permezz ta’ digriet tas-26 ta’ Jannar 2015, tagħmel id-domandi preliminari li ġejjin:

“1) Il-kunċetti ta’ ‘spejjeż legali u spejjeż oħra raġonevoli u proporzjonati’ fl-Artikolu 14 tad-Direttiva fuq l-infurzar [tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali], jipprekludu l-leġiżlazzjoni Belġjana li tagħti lill-qorti l-possibbiltà li tieħu inkunsiderazzjoni l-karatteristiċi speċifiċi ddefiniti partikolari għall-kawża u li tipprovdi sistema ta’ tariffi fissi varjati fir-rigward ta’ spejjeż għall-assistenza ta’ avukat?

2) Il-kunċetti ta’ ‘spejjeż legali u spejjeż oħra raġonevoli u proporzjonati’ fl-Artikolu 14 tad-Direttiva fuq l-infurzar [tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali], jipprekludu l-ġurisprudenza li tgħid li l-ispejjeż ta’ konsulenza teknika jistgħu jinġabru biss fil-każ ta’ nuqqas (kuntrattwali jew extra-kuntrattwali)?”

III – **Sunt tal-pożizzjoni tal-partijiet**

A – *Fuq l-ewwel domanda*

22. Il-UVP ma tieħu ebda pożizzjoni dwar id-domanda preliminari, filwaqt li tindika li din hija kwistjoni bejn il-Kummissjoni u l-Gvern Belġjan dwar it-traspożizzjoni korretta tad-Direttiva.

23. Telenet issostni li, peress li hija l-parti rebbieħa f’kawża li saret fi ħdan il-kamp ta’ applikazzjoni tad-Direttiva, huwa applikabbli l-Artikolu 14 tagħha, li jipprevedi li hija għandha tirċievi rimbors tal-ispejjeż legali u spejjeż oħra raġonevoli u proporzjonati, iġġenerati fil-kawża prinċipali, li għandhom jitħallsu kollha kemm huma mill-parti li tkun tilfet.

24. Hija tqis li l-kunċetti ta’ “spejjeż legali u spejjeż oħra raġonevoli u proporzjonati” u ta’ “ekwità” huma awtonomi mid-dritt tal-Unjoni u għandhom ikunu interpretati b’mod uniformi fit-territorju kollu tagħha. Jekk dan ma jsirx ikun qed jiġi miksur l-għan tad-Direttiva, skont il-ġurisprudenza stabbilita fis-sentenza Realchemie Nederland [3].

25. Hija temmen li l-għan essenzjali tad-Direttiva ma jiġix issodisfatt meta d-detenturi ta’ drittijiet tal-proprjetà intellettwali ma jkunux protetti b’mod adegwat mill-qrati, bħal dik tal-Belġju, fejn il-parti rebbieħa fil-kawża ma tkunx tista’ tirkupra iktar minn porzjon żgħir tal-onorarji tal-avukat mill-parti li tkun tilfet.

3 — Kawża C-406/09, EU:C:2011:668, punti 47 u 48.

26. Sabiex tiġġustifika l-inadegwatezza tal-istabbiliment ta’ limitu ekonomiku mhux imsemmi fid-Direttiva, hija tfittex l-appoġġ, b’analoġija, tal-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja, fejn tinvoka s-sentenza tal-kawża McDonagh[4]. Fl-opinjoni tagħha, ma huwiex possibbli li limitu fiss ta’ EUR 11 000 ikopri l-kunċetti, li min-natura tagħhom huma relattivi, ta’ raġonevolezza, ta’ proporzjonalità u ta’ ekwità. Għaldaqstant, l-Artikolu 14 tad-Direttiva 2004/48 jimpedixxi li l-ammont li l-parti rebbieħa tista’ tirkupra jkun suġġett għal limitu massimu.

27. Insostenn tal-argument li l-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja tmur kontra l-liġijiet nazzjonali abbozzati f’termini assoluti jew ta’ prinċipju, li ma jippermettux li jiġu kkunsidrati ċ-ċirkustanzi tal-każ, meta d-direttivi ma joffrux din l-istess riġidità, hija tiċċita s-sentenzi deċiżi fil-kawżi Marshall u VTB-VAB u Galatea[5].

28. Skont il-Kummissjoni, l-Artikolu 14 tad-Direttiva huwa fformulat b’mod ġenerali ħafna. Ma biss talli, fih innifsu, fih ftit dettalji iżda talli jintroduċi regola li tippermetti eċċezzjonijiet ibbażati fuq kriterji ta’ ekwità, li jindika li l-Istati Membri għandhom setgħa diskrezzjonali wiesgħa biex jittrasponuh fid-dritt nazzjonali tagħhom.

29. Fil-fehma tagħha, l-Artikolu 14 għandu jitqies fid-dawl tal-għan ġenerali tad-Direttiva (premessa 10) u tas-sentenza Realchemie Nederland[6], fejn jiġi żgurat li l-protezzjoni tal-proprjetà intellettwali tkun effettiva[7]. Barra minn hekk, għandhom jiġu kkunsidrati l-punti li ġejjin:

— Li l-għan speċifiku tal-Artikolu 14 tad-Direttiva huwa li jiġi evitat li parti leża tiġi dissważa milli tibda proċedura ġudizzjarja sabiex tħares id-drittijiet tal-proprjetà intellettwali tagħha[8].

— Li l-ispejjeż assoċjati ma’ dawn il-proċeduri jistgħu effettivament ikunu ostakolu kbir għall-bidu tagħhom u li d-differenzi bejn ir-regoli proċedurali fl-Istati Membri huma notevoli, mhux biss qabel it-traspożizzjoni tad-Direttiva fid-dritt nazzjonali, iżda anki wara[9].

— Li, fil-kuntest tal-Artikolu 14 tad-Direttiva, jista’ jiġi enfasizzat kif l-Artikolu 3 tagħha jipprevedi li l-miżuri, il-proċeduri u r-rimedji għandhom ikunu ġusti u ma għandhomx ikunu inutilment ikkumplikati jew għaljin, u għandhom ikunu wkoll effettivi, proporzjonati u dissważivi.

30. Għall-Kummissjoni, l-Artikolu 14 tad-Direttiva ma jipprekludix sistema ta’ stabbiliment ta’ spejjeż tal-avukat b’rata fissa bħal dik tal-Belġju. Il-possibbiltà li din tiġi introdotta taqa’ taħt id-diskrezzjoni tal-Istati Membri, u ma hemmx xejn li jindika li dan l-artikolu jew oħrajn fid-Direttiva jeskludu din il-possibbiltà. Din is-sistema, fil-fehma tagħha, tipprovdi vantaġġi għall-amministrazzjoni tajba tal-ġustizzja u, b’mod partikolari, għaċ-ċertezza legali u l-prevedibbiltà. L-inċertezza dwar l-ispejjeż li għandhom jitħallsu, jew jiġu rkuprati, fi proċedura tista’ tkun ta’ żvantaġġ għall-preżentazzjoni ta’ kawża. L-effett dissważiv jista’ jaffettwa wkoll lid-detenturi ta’ drittijiet tal-proprjetà intellettwali. Kieku r-regola kienet għall-irkupru sħiħ tal-ispejjeż, il-partijiet ikunu possibbilment esposti għal konsegwenzi finanzjarji kbar ħafna, f’każ ta’ telf tal-kawża. Dan jista’ wkoll jiskoraġġixxihom milli jibdew proċedura.

4 — Kawża C-12/11, EU:C:2013:43, punti 40 u 42.

5 — Sentenza Marshall (C-271/91, EU:C:1993:335); kif ukoll is-sentenza VTB-VAB u Galatea (C-261/07 u C-299/07, EU:C:2009:244).

6 — Kawża C-406/09, EU:C:2011:668. Skont din is-sentenza, l-għan ġenerali tad-Direttiva huwa l-approssimazzjoni tal-liġijiet tal-Istati Membri sabiex jiġi ggarantit livell ta’ protezzjoni għoli, ekwivalenti u omoġenju tal-proprjetà intellettwali.

7 — Sentenza L’Oréal *et* (C-324/09, EU:C:2011:474), punt 131.

8 — Sentenza Realchemie Nederland (C-406/09, EU:C:2011:668), punt 48.

9 — http://ec.europa.eu/internal_market/consultations/docs/2012/intellectual-property-rights/summary-of-responses_en.pdf

31. Il-Gvern Belġjan, wara li espona l-għanijiet tad-Direttiva skont il-premessi 10 u 11 tagħha, jindika li l-għan essenzjali tagħha huwa li tippermetti aċċess iktar sempliċi għall-ġustizzja sabiex jiġi żgurat rispett ikbar tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali. Dan huwa wkoll l-għan tal-Liġi tal-21 ta' April 2007, dwar l-irkupru tal-onorarji u spejjeż relatati mal-assistenza ta' avukat [10], skont in-nota spjegattiva tagħha. Id-dritt ta' aċċess għall-ġustizzja jirriżulta, ukoll, direttament mill-Artikolu 6 tal-Konvenzjoni għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fundamentali.

32. Jinnota li s-sistema mħallta stabbilita mil-leġiżlatur Belġjan għandha l-vantaġġ li tiżgura ċerta prevedibbiltà tar-riskji finanzjarji f'każ ta' telf ta' kawża, fatt li mhux biss talli jiffavorixxi l-aċċess għall-ġustizzja, iżda talli jipproteġi lil parti f'kawża meta l-parti opposta tkun daħlet fi spejjeż li ma humiex raġonevoli u proporzjonati. Din tinvolvi wkoll, liġi nazzjonali adottata wara konsultazzjoni u l-opinjoni favorevoli tal-kmamar tal-avukati Belġjani, li jinsabu fl-aħjar pożizzjoni biex ikunu jafu l-onorarji medji fil-proċeduri ta' litigazzjoni, li fosthom huma inklużi dawk relatati mal-proprjetà intellettwali.

33. Il-Gvern tal-Pajjiżi l-Baxxi jsostni li, fid-dawl tal-fatt li l-proposta inizjali tal-Kummissjoni [11] kienet issemmi espressament l-onorarji tal-avukat filwaqt li l-abbozz finali ma kienx isemmihom, id-Direttiva tħalli lill-Istati Membri liberi li jiddeċiedu jekk l-ispejjeż tal-avukat jaqgħux taħt il-kunċetti li għandhom jitħallsu lura mill-parti li tkun tilfet il-kawża. Sabiex jappoġġja din it-teorija huwa jiċċita wkoll l-Artikolu 45(2) tal-Ftehim TRIPS, li fuqu hija bbażata d-Direttiva [12].

34. Il-Gvern tal-Pajjiżi l-Baxxi jirreferi għall-għażla ħielsa tal-metodu biex jiġu ddeterminati l-ispejjeż legali rekuperabbli u kif, skont ġurisprudenza stabbilita, fl-assenza ta' dispożizzjonijiet preċiżi, l-Istati Membri għandhom setgħa diskrezzjonali wiesgħa sabiex jagħżlu l-mezzi li jiżguraw l-effett sħiħ ta' dispożizzjoni.

35. Huwa jenfasizza wkoll li din is-setgħa diskrezzjonali wiesgħa ma hijiex aċċidentali u li ġiet mogħtija deliberatament mid-Direttiva. Din id-dikjarazzjoni hija kkonfermata, l-ewwel nett, mill-formulazzjoni tal-Artikolu 14 f'termini ġenerali u flessibbli u, it-tieni net, mill-kuntrast bejn it-termini użati fl-abbozz tad-Direttiva [13] u dawk użati fil-formulazzjoni finali, b'mod partikolari, iż-żieda tat-terminu "inġenerali" u t-tneħħija ta' riferiment espress għal "onorarji tal-avukat". Huwa jargumenta wkoll li dawn il-modifiki, saru b'teħid inkunsiderazzjoni kemm tad-differenzi kbar bejn id-diversi regolamenti nazzjonali, kif ukoll minħabba li, fil-qasam tad-dritt proċedurali, l-Istati Membri huma, bħala prinċipju, awtonomi.

36. L-Istati Membri jistgħu, għalhekk, jiddeterminaw b'mod liberu r-raġonevolezza u l-proporzjonalità tal-ispejjeż tal-avukat u r-rimbors tagħhom, kemm permezz tal-iffissar ta' ammonti b'rata fissa, kif ukoll b'xi mod ieħor, iżda dejjem billi jiżguraw l-effett sħiħ tal-Artikolu 14 tad-Direttiva.

37. Dan l-Artikolu għandu l-għan li jiżgura li l-partijiet ma jiġux skoraġġuti milli jeżerċitaw id-drittijiet tagħhom. L-ispejjeż tal-avukat huma l-iktar parti rilevanti u l-inqas waħda prevedibbli u, f'dan is-sens, jistgħu jkunu ta' xkiel għall-aċċess għall-ġustizzja. Is-sistema ta' rata fissa tikkontribwixxi għall-prevedibbiltà u t-trasparenza tar-riskju finanzjarju, u għalhekk tneħħi ostakolu importanti għall-aċċess għall-ġustizzja. Barra minn hekk, din tissodisfa wkoll ir-rekwiżit ġenerali, previst

10 — Huwa jenfasizza kif il-qorti kostituzzjonali belġjana, fis-sentenza tagħha Nru 182/2008, tat-18 ta' Settembru 2008, mogħtija f'appell ta' nuqqas ta' kostituzzjonalità kontra l-Liġi tal-21 ta' April 2007, irrikonoxxiet li l-leġiżlatur kien ħaseb sabiex jiżgura ċ-ċertezza legali u sabiex iwieġeb għall-iżviluppi tal-ġurisprudenza fil-qasam tar-rimbors ta' spejjeż tal-avukat, kif ukoll sabiex jissalvagwarda l-aċċess għall-ġustizzja għall-partijiet kollha fil-kawża.

11 — http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52003PC0046&from=EN

12 — L-awtoritajiet ġudizzjarji għandu jkollhom ukoll l-awtorità li jordnaw li l-persuna li kisret id-drittijiet tħallas l-ispejjeż tad-detentur tad-dritt, li jistgħu jinkludu l-onorarji tal-avukati dovuti (http://www.wipo.int/treaties/es/text.jsp?file_id=305906).

13 — http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/HTML/?uri=CELEX:52003PC0046&from=EN

fl-Artikolu 3 tad-Direttiva, li l-miżuri, il-proċeduri u r-rimedji għall-protezzjoni tal-proprjetà intellettwali ma għandhomx ikunu inutilment ikkumplikati jew għaljin. Tariffa b'rata fissa tippermetti li l-livell massimu jiġi oġġettivament stabbilit u li spejjeż ogħla minnu ma jippreżentawx dawk il-karatteristiċi.

38. Fl-aħħar nett, b'riferiment għall-premessa 17 tad-Direttiva, il-Gvern tal-Pajjiżi l-Baxxi jsostni li d-deċiżjoni dwar ir-raġonevolezza u l-proporzjonalità għandha ssir fid-dawl taċ-ċirkustanzi konkreti ta' kull każ. Sakemm it-tariffa sservi sabiex jiġu kkalkolati l-ispejjeż legali raġonevoli u proporzjonati, l-Artikolu 14 tad-Direttiva ma huwiex ser ikun ta' ostakolu għal-limitazzjoni imperattiva tal-onorarji tal-avukat sa ammont massimu.

39. Fil-qosor, għall-Gvern tal-Pajjiżi l-Baxxi, l-Artikolu 14 tad-Direttiva ma jipprekludix sistema ta' miżati b'rata fissa, stabbilita bil-liġi jew b'xi mod ieħor, li tipprevedi li l-onorarji rimborsabbli ta' avukat ikunu determinati, jekk dawn it-tariffi jikkorrispondu għal spejjeż legali raġonevoli u proporzjonati fid-dawl tal-karatteristiċi tal-każ.

40. Skont il-Gvern Pollakk, l-Artikolu 14 tad-Direttiva ma jeħtieġx li l-parti li tkun tilfet tħallas l-ispejjeż legali kollha tal-parti rebbieħa, iżda biss dawk raġonevoli u proporzjonati. B'mod preċiż, l-istabbiliment ta' tariffi b'rata fissa jippermetti li l-kundanna għall-ispejjeż tkun tista' tiġi kklassifikata bħala raġonevoli.

41. Is-sistema Belġjana tippermetti li l-parti li tkun tilfet ikollha tħallas l-ispejjeż tal-parti opposta taħt ċerti kundizzjonijiet soċjoekonomiċi aċċettabbli. Hija timpedixxi, barra minn hekk, li l-parti rebbieħa tinkludi spejjeż artifiċjali jew mhux iġġustifikati, kemm permezz ta' mezzi finanzjarji eċċessivi fir-rigward tar-rimedji ekonomiċi tal-parti l-oħra, jew *in mala fede*, sabiex il-parti li tkun tilfet ma jkollhiex tbati biss il-konsegwenzi negattivi taċ-ċaħda tat-talbiet tagħha, iżda wkoll spejjeż artifiċjali.

42. L-għan tal-Artikolu 14 tad-Direttiva huwa li l-parti leża ma tiġix skoraġġuta milli tibda proċedura legali sabiex tiddefendi d-drittijiet tagħha tal-proprjetà intellettwali. Permezz tas-sistema Belġjana, il-parti tista' tevalwa minn qabel l-ammont tal-ispejjeż li ser jiġu rrimborsati lilha, jew li ser ikollha tħallas. It-tariffa għaldaqstant tippermetti li l-ispejjeż ikunu prevedibbli u tgħin sabiex il-partijiet ikollhom il-kapaċità li jagħżlu li jiddefendu d-drittijiet tagħhom.

B – *Fuq it-tieni domanda*

43. La UVP u lanqas il-Gvern tal-Polonja ma ssottomettew osservazzjonijiet f'dan ir-rigward.

44. Telenet tqis li l-kriterju tal-ġurisprudenza Belġjana (li tgħid li għandu jkun hemm nuqqas min-naħa tal-parti li tkun tilfet sabiex jingħata kumpens tal-ispejjeż tal-espert) imur kontra l-Artikolu 14 tad-Direttiva. Din id-dispożizzjoni ma ssemmix il-kriterju ta' nuqqas, u l-ekwità li tirreferi għaliha hija biss mekkaniżmu korrettiv tar-regola ġenerali, jiġifieri, ir-rimbors tal-ispejjeż raġonevoli u proporzjonati kollha, u mhux il-punt ta' tluq tiegħu.

45. Għall-Kummissjoni, l-ispejjeż tal-assistenza teknika esperta jaqgħu taħt il-kunċett ta' spejjeż legali tal-Artikolu 14 u jistgħu jiġu rkuprati. Ir-rekwiżit ta' nuqqas sabiex isir ir-rimbors ma huwiex kompatibbli ma' dan l-Artikolu għar-raġunijiet li ġejjin:

— Il-formulazzjoni tal-Artikolu 14 ma tinkludix dan il-kriterju u ma twassalx biex jitqies li l-ispejjeż ta' esperti għandhom jiġu ttrattati b'mod differenti mill-ispejjeż l-oħra.

— Il-kriterju ta' nuqqas jikkostitwixxi ostakolu serju sabiex il-parti rebbieħa tkun tista' tirkupra l-ispejjeż imwettqa fil-produzzjoni ta' evidenza esperta għall-proċedura ġudizzjarja.

— Il-ġurisprudenza tal-Qorti tal-Ġustizzja, għalkemm f'oqsma materjali oħra, anki relatati mal-impożizzjoni tal-obbligu ta' ħlas ta' kumpens, eskludiet is-sors tal-ħtieġa ta' att ta' nuqqas bħala element addizzjonali għat-tnissil ta' responsabbiltà [14].

46. Skont il-Gvern Belġjan, l-ispejjeż relatati mal-onorarji tal-espert ma jaqgħux fil-kamp ta' applikazzjoni tal-Liġi tal-21 ta' April 2007. Il-Hof van Cassatie (qorti tal-kassazzjoni) Belġjana rrikonoxxiet il-prinċipju ta' rekuperabbiltà ta' dawn l-ispejjeż taħt ċerti kundizzjonijiet: għandha tintwera l-eżistenza ta' azzjoni ta' nuqqas li tkun iġġenerat dannu li jikkonsisti fil-ħlas ta' spejjeż u ta' onorarji tal-esperti, li għandhom jinstabu li jkunu marbutin b'mod kawżali man-nuqqas u l-ħtieġa ta' parir tekniku.

47. Din il-ġurisprudenza tawtorizza, skont il-Gvern Belġjan, l-irkupru sħiħ tal-ispejjeż tal-espert sa fejn dawn jinkludu d-dannu li l-parti li tkun tilfet għandha tirrimborsa fuq il-bażi tan-nuqqas kuntrattwali jew extra-kuntrattwali. Is-sistema, għalhekk, hija kompatibbli mal-Artikolu 14 tad-Direttiva.

48. Fl-opinjoni tal-Gvern tal-Pajjiżi l-Baxxi, l-ispejjeż tal-esperti għandhom jiġu rrimborsati mill-parti li tkun tilfet sakemm dawn ikunu raġonevoli u proporzjonati. L-Artikolu 14 ma jipprovdi ebda lok għal interpretazzjoni restrittiva li tgħid li l-ispejjeż tal-esperti ma humiex rekuperabbli sakemm ma jkunx hemm nuqqas min-naħa tal-parti li tkun tilfet.

IV – **Analiżi**

A – *Fuq l-ewwel domanda preliminari*

49. L-Artikolu 14 tad-Direttiva juża żewġ kunċetti legali ("spejjeż legali" u "spejjeż oħra [...] imħallsa mill-parti rebbieħa") li analiżi dettaljata tagħhom ma hijiex meħtieġa fir-risposta għall-ewwel domanda tat-talba għal deċiżjoni preliminari, peress li l-onorarji tal-avukat jaqgħu faċilment taħt il-kunċett ta' spejjeż legali. L-"ispejjeż legali" per definizzjoni jinkludu dawn l-onorarji [15] u hekk jiġri kemm fil-każ tal-liġi Belġjana [16], kif ukoll fl-ordinamenti l-oħra u fir-Regoli tal-Proċedura tal-Qorti tal-Ġustizzja [17] stess.

50. Meta l-onorarji tal-avukat tal-parti rebbieħa jkunu "raġjonevoli u proporzjonati", l-Artikolu 14 tad-Direttiva jimponi bħala *regola ġenerali* li dawn jitħallsu mill-parti telliefa, "sakemm jkun ekwità [l-ekwità ma tipprojbixxix dan]". Id-dispożizzjoni tintroduċi regola ġenerali suxxettibbli għal diversi eċċezzjonijiet: *inter alia*, li l-konsegwenzi ta' din ir-regola jmorru kontra, fi proċedura unika, l-ekwità.

14 — Sentenzi Dekker (C-177/88, EU:C:1990:383), Draehmpaehl (C-180/95, EU:C:1997:208) u Strabag *et* (C-314/09, EU:C:2010:567).

15 — Ma naħsibx li huwa rilevanti li matul il-proċedura ta' tfassil tad-Direttiva tneħħa mill-Artikolu 14 ir-riferiment espliċitu għall-onorarji tal-avukat, peress li, kemm jekk jissemmew espliċitament u anki jekk ma jissemmewx, dawn huma waħda mill-iktar partijiet tipiċi tal-ispejjeż tal-proċedura.

16 — Ara l-Artikolu 1018(6) tal-kodiċi ġudizzjarju Belġjan.

17 — L-Artikolu 144(b) tar-Regoli tal-Proċedura. Il-Qorti tal-Ġustizzja ssegwi b'mod kontinwu l-kunċetti ta' raġonevolezza, proporzjonalità u evalwazzjoni ġusta sabiex jiġu stabbiliti l-ispejjeż legali eliġibbli tal-partijiet fil-proċedura. Dan jirriżulta, fost l-oħrajn, fis-sentenzi mogħtija fil-kawżi Deoleo vs Aceites del Sur-Coosur (C-498/07 P-DEP, EU:C:2013:302), punt 35; tat-12 ta' Ottubru 2012, Zafra Marroquineros vs Calvin Klein Trademark Trust, (C-254/09 P-DEP, EU:C:2012:628), punt 31; Internationaler Hilfsfonds vs Il-Kummissjoni, (C-208/11 P, EU:C:2013:304), punt 30; Il-Ġermanja *et* vs Il-Kummissjoni (C-75/05 P u C-80/05 P, EU:C:2013:458), punt 48; OCVV vs Schräder (C-38/09 P-DEP, EU:C:2013:679), punt 36; Elf Aquitaine vs Il-Kummissjoni (C-521/09 P-DEP, EU:C:2013:644), punt 28; kif ukol tas-26 ta Frar 2015, Wedl & Hofmann vs Reber Holding *et* (C-141/13 P-DEP, EU:C:2015:133), punt 28, fost oħrajn.

51. L-aġġettivi "raġonevoli u proporzjonati"[18] huma, għalhekk, kruċjali sabiex jiġi deċiż jekk l-onorarji tal-avukat ta' parti għandhomx jitħallsu mill-parti kkundannata għall-ispejjeż. Iż-żewġ aġġettivi għandhom ikunu ssodisfatti sabiex ir-regola tal-Artikolu 14 tkun applikabbli, b'mod konformi mal-Artikolu 3 tad-Direttiva, li jgħid li l-miżuri, il-proċeduri u r-rimedji neċessarji biex jiġi żgurat ir-rispett tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali għandhom ikunu "ġusti, ekwi u proporzjonati".

52. Id-deċiżjoni dwar ir-"raġonevolezza" tal-onorarji li għandhom jitħallsu għandha tindirizza, l-ewwel nett, l-idea ta' "infurzar raġonevoli" li tissuġġerixxi l-verżjoni bil-Ġermaniż tal-Artikolu 14 tad-Direttiva[19]. Leġiżlazzjoni nazzjonali tista', forsi, tqis bħala mhux raġonevoli r-rimbors tal-ispejjeż tal-avukat meta, pereżempju, l-intervent ta' dan il-professjonista kien superfluwu fi proċedura partikolari, fost preżunzjonijiet oħra. L-ispejjeż li l-ħlas tagħhom jintalab mill-parti li tkun tilfet jistgħu, għalhekk, ikunu limitati għal dawk l-"ispejjeż indispensabbli" li tkun wettqet il-parti rebbieħa fil-każ[20].

53. It-tieni nett, għandu jiġi evalwat jekk l-onorarji tal-avukat humiex "proporzjonati", jiġifieri, jekk humiex debitament relatati ma serje ta' punti varjabbli, fatt li, għal darb'oħra, għandu jiġi stabbilit mil-liġi jew mill-qorti nazzjonali. Fatturi bħas-suġġett tal-kawża, l-ammont inkwistjoni, il-kumplessità tal-kwistjonijiet legali mqajma, il-ħidma mwettqa fir-risposta tagħha, il-kapaċità ekonomika tal-parti kkundannata għall-ispejjeż u fatturi oħra simili jistgħu jiġu evalwati sabiex jiġi deċiż jekk hemmx l-adegwatezza (proporzjon) rilevanti mal-onorarji tal-avukat li l-parti rebbieħa trid tiġbor mingħand il-parti telliefa f'kawża dwar il-protezzjoni tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali.

54. F'din il-kawża, il-qorti tar-rinviju ma ddeċidietx dwar ir-raġonevolezza u l-proporzjonalità tal-onorarji tal-avukat li jiddefendi l-interessi ta' Telenet. Din is-sentenza taqa' taħt il-kompetenza esklużiva tagħha u l-Qorti tal-Ġustizzja ma tistax toħdilha postha. Ir-risposta għat-talba għal deċiżjoni preliminari ma għandhiex taffettwa, għaldaqstant, il-marġni ta' diskrezzjoni tal-qorti *a quo* sabiex tiddeċiedi jekk l-ammont ta' EUR 185462.55, mitluba minn Telenet fir-rigward ta' spejjeż tal-avukat huwiex raġonevoli u proporzjonat skont iċ-ċirkustanzi tal-kawża deċiża. Jekk tiddeċiedi hekk, il-qorti tar-rinviju xorta għandha tevalwa jekk ir-rimbors ta' dan l-ammont huwiex konsistenti mar-rekwiżiti ta' ekwità, li jagħtiha kapaċità inkontestabbli ta' manuvra. Dawn l-evalwazzjonijiet kollha ma jiddependux, għal kollox, fuq id-deċiżjoni dwar il-validità, mill-perspettiva tad-dritt tal-Unjoni, tal-limitu massimu li ser isir riferiment għalih iktar tard.

55. La d-Direttiva fl-intier tagħha, u lanqas l-Artikolu 14 ma jistgħu jiġu interpretati indipendentement mill-valuri u l-prinċipji li fuqhom huwa bbażat l-ordinament ġuridiku tal-Unjoni, li jinkludu kemm iċ-ċertezza legali, kif ukoll id-dritt għal protezzjoni ġudizzjarja effettiva fil-qasam tiegħu tad-dritt ta' aċċess għall-ġustizzja.

56. Minkejja li f'xi wħud mill-osservazzjonijiet — speċjalment dawk tal-Gvern Belġjan — issemmiet l-awtonomija proċedurali tal-Istati, l-interpretazzjoni tal-Artikolu 14 tad-Direttiva ma tistax tinjora l-kriterju teleoloġiku: l-għan ta' din id-direttiva huwa li tapprossima l-liġijiet tal-Istati Membri sabiex jiġi ggarantit livell ta' protezzjoni għoli, ekwivalenti u *omoġenju* tal-proprjetà intellettwali fis-suq intern. L-Istati Membri għandhom jistabbilixxu, b'mod konformi ma' dan il-pjan, il-miżuri, il-proċeduri u r-rimedji meħtieġa sabiex jiġu rrispettati d-drittijiet tal-proprjetà intellettwali, imma dejjem fi ħdan il-qafas legali stabbilit mid-Direttiva stess.

18 — Ċerti verżjonijiet lingwistiċi tad-Direttiva jipprovdu ż-żewġ aġġettivi kemm għall-ispejjeż kif ukoll għall-ispejjeż l-oħra tal-proċeduri. Oħrajn, għall-kuntrarju (dik bil-Franċiż, bl-Ispanjol u bit-Taljan), japplikawhom biss għall-ispejjeż. Is-sens tad-dispożizzjoni jissuġġerixxi li dawn għandhom jiġu estiżi għaż-żewġ kategoriji, bħal fil-verżjoni bl-Ingliż, bil-Ġermaniż, bil-Portugiż u bl-Olandiż.

19 — Il-verżjoni bil-Ġermaniż tal-Artikolu 14 tad-Direttiva tirreferi għall-"Prozesskosten und sonstigen Kosten [...] soweit sind *zumutbar* und angemessen" (mingħajr enfasi fil-verżjoni oriġinali).

20 — Il-kunċett ta' "spejjeż indispensabbli" jinsab litteralment fl-imsemmi Artikolu 144(b) tar-Regoli tal-Proċedura tal-Qorti tal-Ġustizzja, taħt it-titolu "spejjeż li jistgħu jinġabru". Fost dawn insibu, b'mod partikolari, "l-ispejjeż tal-ivvjaġġar u tal-alloġġ u r-remunerazzjoni ta' aġent, konsulent jew avukat".

57. Fi ħdan dan il-kuntest leġiżlattiv hemm enfasi fuq nota li l-importanza tagħha lanqas ma tistax tiġi injorata: il-proċeduri u r-rimedji li l-Istati Membri għandhom jimplementaw f'dan il-qasam ma għandhomx ikunu "mhux neċessarjament kumplikati jew għaljin" (Artikolu 3(1) tad-Direttiva). Konsegwentement, "l-ispejjeż" tat-tilwimiet relatati magħhom ma jistgħux jinvolvu spejjeż ta' piż eċċessiv[21] fuq il-partijiet.

58. Mill-perspettiva sistematika, id-Direttiva tinkludi fl-istess taqsima (is-sitt waħda) id-"danni" u l-"[i]spejjeż legali". Għalkemm il-premessa 26 tagħha, li tirreferi għall-kumpens tal-ħsara li tkun saret, ma tagħmel ebda riferiment għall-ispejjeż legali, madankollu jista' jiġi argumentat li l-pożizzjoni komuni tippermetti li dawn jiġu kkategorizzati bħala element ieħor li d-Direttiva tipprovdi favur il-kumpens tad-detenturi tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali. Dan isir, madankollu, permezz tal-adozzjoni ta' sempliċi "regola ġenerali", suxxettibbli għal eċċezzjonijiet, u billi l-applikazzjoni tagħha tiġi suġġetta għal fatturi differenti minn dawk li jikkonformaw mas-sistema ta' kumpens għad-danni u ħsarat.

59. Il-Qorti tal-Ġustizzja ddeċidiet dwar l-ispejjeż legali ġġenerati fi proċeduri dwar il-protezzjoni tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali fis-sentenzi Realchemie Nederland[22] u Diageo Brands[23]. Mill-qari tagħhom, speċjalment mil-punt 49 tas-sentenza Realchemie Nederland[24], tista' tittieħed l-idea, deskritta hawn fuq, li l-Artikolu 14 tad-Direttiva huwa element addizzjonali fis-servizz tal-kumpens sħiħ tad-danni mġarrba mid-detentur ta' drittijiet tal-proprjetà intellettwali. Il-Qorti tal-Ġustizzja, barra minn hekk, tenfasizza wkoll li l-Artikolu 14 tad-Direttiva huwa intiż sabiex isaħħaħ il-livell ta' protezzjoni tal-proprjetà intellettwali, billi jevita li l-parti leża ma tkunx dissważa milli tibda proċedura ġudizzjarja sabiex tħares id-drittijiet tagħha.

60. Fis-sentenza Realchemie Nederland il-Qorti tal-Ġustizzja, madankollu, ma ddeċidietx fuq in-natura raġonevoli u proporzjonata tal-ispejjeż legali, minħabba li rriżulta li din il-kwistjoni kienet irrilevanti għal dik it-talba għal deċiżjoni preliminari[25]. Id-dibattitu dwar l-interpretazzjoni u l-portata tal-Artikolu 14 jibqa', għaldaqstant, mingħajr preċedent u huwa, eżattament, l-għan ta' din it-talba għal deċiżjoni preliminari.

61. Il-prinċipju taċ-ċertezza legali, affermat b'mod qawwi mill-ġurisprudenza, huwa marbut ma' dak tal-prevedibbiltà tar-risposta ġudizzjarja. Il-Qorti tal-Ġustizzja ddeċidiet ripetutament li "[...]l-leġiżlazzjoni tal-Unjoni għandha tkun ċerta u l-applikazzjoni tagħha għandha tkun prevedibbli għall-individwi, filwaqt li dan ir-rekwiżit ta' ċertezza legali japplika b'rigorożità partikolari fil-każ ta' leġiżlazzjoni li jista' jkollha konsegwenzi finanzjarji, sabiex il-persuni kkonċernati jkunu jistgħu jkunu jafu b'eżattezza l-portata tal-obbligi li hija timponi fuqhom"[26].

21 — L-istess tħassib jidher fid-Direttiva 2003/35/KE tal-Parlament Ewropew u tal-Kunsill, tas-26 ta' Mejju 2003, li tipprovdi għall-parteċipazzjoni pubblika rigward it-tfassil ta' ċerti pjani u programmi li għandhom x'jaqsmu mal-ambjent u li temenda d-Direttivi tal-Kunsill 85/337/KEE u 96/61/KE rigward il-parteċipazzjoni pubblika u l-aċċess għall-ġustizzja (ĠU Edizzjoni Speċjali bil-Malti, Kapitolu 15, Vol. 7, p. 466). L-Artikolu 10a(5) u l-ħames paragrafu tal-Artikolu 15a, rispettivament, ta' dawn iż-żewġ direttivi tal-aħħar jeħtieġu li l-proċeduri tal-qorti ma jkollhomx piż eċċessiv.

22 — Kawża C-406/09, EU:C:2011:668, punti 48 u 49.

23 — Kawża C-681/13, EU:C:2015:471, punt 72.

24 — Kawża C-406/09, EU:C:2011:668. Bħala regola ġenerali, min jikser drittijiet tal-proprjetà intellettwali għandu jbati l-konsegwenzi ekonomiċi kollha tal-imġieba tiegħu.

25 — Kawża C-406/09, EU:C:2011:668. Hija eżaminat biss jekk l-ispejjeż ta' proċedura ta' *exequatu*, magħmula fi Stat Membru li fih jintalab ir-rikonoxximent u l-infurzar ta' sentenza mogħtija fi Stat Membru ieħor, fil-kuntest ta' kawża relatata mal-protezzjoni tad-dritt tal-proprjetà intellettwali, kinux inklużi fil-kamp ta' applikazzjoni tal-Artikolu 14 tad-Direttiva.

26 — Sentenza l-Irlanda vs Il-Kummissjoni (325/85, EU:C:1987:546), punt 18.

62. Korollarju ta' dan il-prinċipju, xieraq għall-interpretazzjoni korretta tal-Artikolu 14 tad-Direttiva, huwa li l-Istati Membri għandhom jippromwovu mekkaniżmi li jiffaċilitaw il-prevedibbiltà tal-ispejjeż legali. Fil-fatt, fis-sentenza Il-Kummissjoni vs Ir-Renju Unit[27], fl-analiżi tad-dritt Ingliż dwar "digriet dwar il-protezzjoni tal-ispejjeż", il-Qorti tal-Ġustizzja argumentat dwar il-ħtieġa li tiġi żgurata prevedibbiltà raġonevoli, kemm fir-rigward tal-obbligu li jitħallsu l-ispejjeż tal-proċedura ġudizzjarja kif ukoll fir-rigward tal-ammont tagħhom.

63. Ma huwiex sorprendenti, għalhekk, li xi wħud mill-partijiet li ppreżentaw osservazzjonijiet bil-miktub indikaw il-punt oppost tal-prevedibbiltà u dak taċ-ċertezza legali, bħala elementi ewlenin għall-kwantifikazzjoni tal-ispejjeż legali. Wieħed mill-fatturi deċiżivi fil-ftuħ ta' kawża huwa l-ispiża tagħha u l-isforz finanzjarju prevedibbli li ser ikollhom iġarrbu l-partijiet.

64. Minn din il-perspettiva, ma nistax naqbel ma' interpretazzjoni tal-Artikolu 14 tad-Direttiva li twassal biex fl-ispejjeż legali jiġu inklużi, neċessarjament, l-onorarji tal-avukat kollha li jkunu ġew sostnuti mill-parti rebbieħa. Għall-kuntrarju, nirrakkomanda li: a) l-ispejjeż rekuperabbli taħt dan il-kunċett ikunu biss dawk li jikkorrispondu, f'kull każ, għal spejjeż raġonevoli u proporzjonati u b) l-Istati Membri jistgħu, preċiżament minħabba obbligi ta' prevedibbiltà, jiddeterminaw b'mod "oġġettiv" u b'mod ġenerali l-ammont massimu li jista' jiġi rkuprat, taħt skala bħal dik tal-liġi Belġjana inkwistjoni.

65. Ma għandhiex issir konfużjoni bejn ir-relazzjoni tal-avukat u l-klijent u dik li tagħti lok għall-obbligu ta' rimbors tal-ispejjeż legali. L-ewwel waħda hija relazzjoni kuntrattwali ta' servizzi, li fi ħdanha t-tnejn jiftiehmu b'mod liberu dwar ir-remunerazzjoni ekonomika tal-klijent lill-avukat tiegħu. It-tieni waħda hija relazzjoni legali u proċedurali intiża li tikkumpensa lill-parti rebbieħa, a skapitu tal-parti li tkun tilfet, għall-ispejjeż sostnuti fi proċedura.

66. In-natura differenti taż-żewġ relazzjonijiet hija essenzjali, għaliex fl-ewwel waħda (dik kuntrattwali) il-kunsiderazzjonijiet suġġettivi għandhom rwol determinanti u l-aċċettazzjoni tal-kundizzjonijiet ekonomiċi tal-avukat tiddependi kompletament fuq ir-rieda tal-klijent tiegħu, li jista' sempliċement, isib professjonista ieħor sabiex jiddefendih. Fir-relazzjoni proċedurali din il-libertà tal-għażla ma teżistix u, għalhekk, huwa loġiku li jiġu applikati ċerti kriterji oġġettivi,[28] immirati sabiex jispeċifikaw, u possibbilment inaqqsu, l-ammont tal-onorarji li għandhom jitħallsu minn min ma kellu ebda sehem fl-għażla fl-avukat tal-parti opposta.

67. Il-kriterji oġġettivi jistgħu jiġu aġġustati abbażi ta' ċerti spejjeż standard tal-assistenza ta' avukat, li jgħin ukoll sabiex tiġi promossa l-ugwaljanza tal-partijiet fil-proċedura, filwaqt li jiġi evitat li waħda minnhom, dik li tkun l-iktar komda ekonomikament, timponi l-piż tal-għażla tagħha fuq l-avversarja tagħha. Kieku kien possibbli li l-ammont sħiħ tal-kont tal-avukat jiġi impost fuq il-parti opposta, ir-rikorrenti l-iktar komda ekonomikament tkun tista' tuża s-setgħa tal-għażla tagħha b'mod *kważi* koerċizzjonali. Quddiem ir-riskju li jkollha tħallas l-ispejjeż għoljin ħafna tal-avukat tal-parti opposta, il-parti milquta tista' tiddeċiedi li ma huwiex vallapena tikkontesta u li huwa iktar żgur li tirrinunzja l-eżerċizzju tal-azzjonijiet tagħha. Il-prinċipju ta' ugwaljanza bejn il-partijiet fil-kawża u d-dritt ta' aċċess għall-ġustizzja, li magħhom dan l-argument kollu huwa inevitabbilment marbut[29], jistgħu jiġu żnaturati.

27 — Kawża C-530/11, EU:C:2014:67, punt 52 *et seq.* Ir-regoli interni kienu jiffavorixxu limitu inizjali fuq l-ammont tal-ispejjeż li setgħu jirriżultaw fit-tmiem tal-kawża.

28 — Il-Qorti tal-Ġustizzja użat il-kunċett ta' "raġonevolezza oġġettiva" tal-ispejjeż fis-sentenza Edwards u Pallikaropoulos (C-260/11, EU:C:2013:221), fejn fil-punt 40 tagħha, fil-kuntest tal-ibbilanċjar bejn l-interess partikolari tar-rikorrent u l-interess ġenerali (f'dak il-każ, irrappreżentat mid-difiża tal-ambjent), irriżulta li "din l-evalwazzjoni ma tistax tinvolvi biss is-sitwazzjoni ekonomika tal-parti kkonċernata, iżda għandha wkoll tkun ibbażata fuq analiżi oġġettiva tal-ammont tal-ispejjeż [...].F'dawn il-parametri, l-ispiża ta' proċedura ma għandhiex tidher, f'ċerti każijiet, bħala li hija oġġettivament irraġonevoli. Għaldaqstant, l-ispiża ta' proċedura la għandha tisboq il-kapaċitajiet finanzjarji tal-parti kkonċernata u lanqas, fi kwalunkwe każ, ma għandha tidher li hija oġġettivament irraġonevoli".

29 — Ma jistax ikun mod ieħor, peress li d-dritt għal rimedju ġudizzjarju effettiv huwa rrikonoxxut fl-Artikolu 47 tal-Karta tad-Drittijiet Fundamentali tal-Unjoni Ewropea. Huwa rilevanti li jsir aċċenn għal dan, peress li s-suġġett tal-każ jaqa' taħt il-kamp ta' applikazzjoni tal-liġi tal-Unjoni (Artikolu 51 tal-Karta).

68. Huwa ċert li, skont l-Artikolu 3(2) tad-Direttiva, il-proċeduri u r-rimedji f'dan il-qasam għandhom ikunu "effettivi, proporzjonati u dissważivi". Madankollu, id-dissważjoni tista' taħdem b'żewġ modi: b'mod eċċessiv, xi ħadd jista' jaqta' qalbu milli jiftaħ proċedura għax, jekk jitlifha, ikollu jħallas ħafna spejjeż; b'mod inqas min-normal, għax, jekk jirbaħ jirkupra biss parti żgħira mill-ispejjeż imġarrba. Fil-fehma tiegħi, il-potenzjalità "dissważiva" ta' dawn it-tipi ta' proċeduri tinkiseb, fir-rigward tal-ispejjeż legali, jekk dawn jiġu kkalkolati skont mudelli prevedibbli, stabbiliti minn qabel u f'termini oġġettivament raġonevoli u proporzjonati. L-ispejjeż tal-avukati li għandhom jitħallsu mill-parti li tkun tilfet jistgħu jkunu ostakolu sinjifikattiv għall-aċċess għall-ġustizzja (jiġifieri, fattur "dissważiv" b'mod eċċessiv, sal-punt li jsir "piż", li huwa pprojbit mill-Artikolu 3 tad-Direttiva) jekk l-implementazzjoni tagħhom tkun fdata, esklużivament lill-kreditur mingħajr kontroll estern tal-ammont.

69. Sistema, bħal dik Belġjana, li tistabbilixxi limitu massimu fuq l-onorarji tal-avukat li għandhom jitħallsu mill-parti kkundannata għall-ispejjeż hija konformi ma' dawn il-kriterji? Ebda waħda mill-partijiet f'din il-kawża preliminari (u lanqas Telenet) ma qalet li, b'mod astratt, il-limiti assoluti jikkostitwixxu, fihom infushom, ksur tal-Artikolu 14 tad-Direttiva [30], u jiena naqbel magħhom [31]. Il-Kummissjoni tirrikonoxxi espressament li din id-dispożizzjoni ma teskludix is-sistemi li jistabbilixxu rata fissa, li l-possibbiltà tagħhom hija dderivata mis-setgħa diskrezzjonali tal-Istati Membri. L-osservazzjonijiet tal-Pajjiżi l-Baxxi huma simili: it-termini "raġjonevoli u proporzjonati" u l-ħtieġa ta' "ekwità" msemmija fl-Artikolu 14 tad-Direttiva huma tant wiesgħa li jagħtu lill-Istati l-libertà tal-għażla.

70. Ir-Renju tal-Belġju jressaq motiv favur l-applikazzjoni tal-prinċipju ta' awtonomija proċedurali tal-Istati. Jiena nemmen, għall-kuntrarju, kif diġà ddikjarajt, li, minħabba l-eżistenza ta' dispożizzjoni speċifika fid-Direttiva li għandha l-għan li "tistandardizza" t-trattament tal-ispejjeż f'kategorija unika ta' litigazzjonijiet (dawk relatati mal-proprjetà intellettwali), ir-regolamentazzjoni tal-istrumenti proċedurali taqa', mingħajr ebda dubju, fuq l-Istati Membri iżda fil-marġni tad-Direttiva [32].

71. Is-sistema Belġjana ta' intaxxar tal-ispejjeż tal-avukat, ibbażata fuq il-kriterju ta' rebħ (il-parti li titlef tħallas l-onorarji tal-avukat lill-parti rebbieħa), tindika limiti massimi u minimi tad-dritt ta' kumpens, skont l-ammont tal-kawża [33]. Ir-realizzazzjoni tal-ammont preċiż li jista' jintalab taqa' f'idejn il-qorti li tkun familjari mal-każ, li għandha tistabbilixxih fid-dawl taċ-ċirkustanzi tal-każ, dejjem fi ħdan dawn il-limiti.

72. Fil-kawża prinċipali l-imħallef ikkwantifika l-onorarji tal-avukat fl-ewwel istanza għal EUR 11 000, l-ogħla figura għat-talbiet ta' ammont mhux iddeterminat, skont l-Artikolu 3 tad-Digriet Irjali. L-ammont mogħti, għalhekk, jirriżulta li huwa ħafna inqas minn dak li ntalab mill-kreditur tal-ispejjeż (iktar minn EUR 185 000). Din iċ-ċirkustanza ma hijiex, minkejja kif tidher, tassew sinjifikattiva għaliex, minn naħa, ma hijiex il-Qorti tal-Ġustizzja iżda l-qorti tar-rinviju dik li għandha tiddeċiedi jekk dawn il-ħlasijiet kinux raġonevoli u proporzjonati; min-naħa l-oħra, mill-informazzjoni pprovduta ma jistax jiġi dedott liema jkun il-punt ta' bilanċ xieraq.

30 — Xi wħud isemmu, fid-difiża tat-teorija tagħhom, il-Ftehim dwar il-Qorti Unifikata tal-Privattivi (ĠU 2013, C 175, p. 1), li ma jipprevedix biss l-applikazzjoni tal-kriterji ta' raġonevolezza u ta' proporzjonalità, iżda wkoll limitu massimu fuq l-ispejjeż, f'dawn it-termini: "L-ispejjeż legali raġonevoli u proporzjonati u spejjeż oħrajn magħmulin mill-parti rebbieħa għandhom, bħala regola ġenerali, jitħallsu mill-parti telliefa, sakemm l-ekwità ma titlobx mod ieħor, *sa limitu stabbilit f'konformità mar-Regoli ta' Proċedura*." (mingħajr enfasi fil-verżjoni oriġinali).

31 — Id-difensur ta' Telenet ammetta waqt is-seduta li ma jkollu ebda oġġezzjoni għall-applikazzjoni ta' limitu massimu stabbilit bid-Digriet Irjali li kieku l-ammont tiegħu jkun ogħla.

32 — Fis-sentenza Diageo Brands (C-681/13, EU:C:2015:471), punt 73, il-Qorti tal-Ġustizzja ddeċidiet li d-dispożizzjonijiet tad-Direttiva ma humiex intiżi li jirregolaw l-aspetti kollha marbuta mad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali, iżda biss dawk li huma inerenti, minn naħa, għar-rispett ta' dawn id-drittijiet u, min-naħa l-oħra, għal-ksur tal-imsemmija drittijiet, billi jimponu l-eżistenza ta' rimedji ġudizzjarji effettivi intiżi li jipprevjenu, jitterminaw jew jirrimedjaw kwalunkwe ksur ta' dritt tal-proprjetà intellettwali eżistenti.

33 — Fil-punt 16 ta' dawn il-konklużjonijiet, ġiet traskritta t-tabella li fiha l-ammonti massimi, skont l-ammont tal-proċedura. Meta dak l-ammont ma jkunx iddeterminat, l-iskala tvarja bejn EUR 82.50 u EUR 11 000. Dawn l-ammonti huma dovuti għal kull pass proċedurali, jiġifieri, f'kull istanza.

73. Fil-fehma tiegħi, it-tweġiba għandha tingħata wara evalwazzjoni tas-sistema Belġjana kollha kemm hi, fid-dawl tal-istandards tas-soltu dwar l-onorarji tal-avukati fis-seħħ f'dan il-pajjiż. L-Artikolu 14 tad-Direttiva, għalkemm ried li jistandardizza r-regolament statutorju tal-ispejjeż applikabbli għall-proċeduri li jikkonċernaw il-proprjetà intellettwali għall-Istati Membri kollha, ma kellux l-għan li jagħmel ugwali jew japprossima l-onorarji tal-avukat ta' dawn tal-aħħar, li huma notevolment differenti minn xulxin. Id-Digriet Irjali ġie preċiżament adottat b'kunsiderazzjoni tal-opinjoni favorevoli tal-organizzazzjonijiet professjonali Belġjani (il-kmamar tal-avukati), b'tali mod li, bħala prinċipju, għandu jiġi preżunt li l-figuri massimi inklużi fih jaqgħu taħt l-istandards medji applikabbli fil-Belġju. Dawn l-organizzazzjonijiet huma fl-aħjar pożizzjoni sabiex jissuġġerixxu mudelli ta' "raġonevolezza oġġettiva" li, fil-Belġju, ħadd ma għandu jkun obbligat li jħallas iktar minnhom bħala onorarji tal-avukat tal-parti opposta.

74. Insostenn tas-sistema mfassla mil-leġiżlatur Belġjan, hemm ukoll il-prevedibbiltà fl-ammont tal-spejjeż legali, li għall-ħlas tiegħu huma suġġetti l-partijiet sa mill-bidu tal-proċedura. Kif enfasizzajt preċedentement, il-protezzjoni taċ-ċertezza legali teħtieġ aċċess għal ċerta data (fissa jew perċentwal) li fuq il-bażi tagħha jista' jiġi kkalkolat ir-riskju ekonomiku li tinvolvi azzjoni proċedurali, kemm jekk bħala attakk jew bħala difiża.

75. Fuq il-bażi ta' dawn il-kunsiderazzjonijiet, nemmen li l-Artikolu 14 tad-Direttiva ma jagħtix lok għall-Qorti tal-Ġustizzja sabiex "tikkoreġi" r-rieda tal-leġiżlatur Belġjan, espressa fiż-żewġ regoli nazzjonali msemmija iktar 'il fuq, dwar il-limitu massimu ta' onorarji li minnhom jirriżulta l-obbligu li l-parti kkundannata għall-ispejjeż tħallas l-ispejjeż tal-avukat tal-parti opposta. Nemmen li l-awtoritajiet Belġjani għandhom — u hekk intwera fil-proċedura ta' abbozzar ta' dawn id-dispożizzjonijiet — informazzjoni preċiża sabiex jistabbilixxu sistema ta' onorarji massimi tal-avukati (li għandha tħallas il-parti li tkun tilfet il-kawża) b'mod konformi mal-istandards proprji tagħhom tal-ispejjeż, fid-dawl tas-sitwazzjoni speċifika tal-assistenza ta' avukat f'dak il-pajjiż, fost fatturi oħra [34].

76. Il-fatt li, f'din is-sistema, il-limiti ġew stabbiliti b'tali mod li, fit-talbiet ta' ammont determinat l-onorarji rekuperabbli ma jaqbżux EUR 30 000 f'kull istanza u f'dawk ta' ammont indeterminat ma jaqbżux EUR 11 000, għal kull istanza wkoll, jista' jkun ftit jew wisq kwestjonabbli minn perspettivi oħra, iżda mhux fir-rigward tal-konformità tagħhom mal-Artikolu 14 tad-Direttiva. Mingħajr dubju, is-sistema tista' titjieb (pereżempju, billi jiġu aċċettati eċċezzjonijiet uniċi għal ċirkustanzi straordinarji) iżda, kif hija kkonfigurata, ma tiksirx dan l-artikolu, li l-formulazzjoni tiegħu, kif diġà rrepetejt, tipprevedi "regola ġenerali" suxxettibbli għal eċċezzjonijiet, permezz ta' standards ta' raġonevolezza u ta' proporzjonalità li jagħtu lill-Istati Membri livell għoli ta' libertà ta' konfigurazzjoni regolatorja. Il-leġiżlatur nazzjonali, fil-fehma tiegħi, jista' jevalwa hu stess, b'kont meħud tal-kultura legali u s-sitwazzjoni tal-assistenza ta' avukat fil-Belġju, fost fatturi oħra, il-limitu li minnu l-onorarji legali rekuperabbli mill-parti li tkun tilfet ma jibqgħux ikunu raġonevoli.

B – *Fuq it-tieni domanda preliminari*

77. Ir-risposta għat-tieni domanda preliminari għandha tiġi indirizzata fuq il-bażi tat-termini li permezz tagħhom il-qorti *a quo* tiddeskrivi d-dritt nazzjonali. Il-premessa tagħha hija li "l-ġurisprudenza [Belġjana] tgħid li l-ispejjeż ta' konsulenza teknika jistgħu jinġabru biss fil-każ ta' nuqqas (kuntrattwali jew extra-kuntrattwali)". Hemm qbil unanimu li r-rimbors tal-ispejjeż ta' espert (inklużi dawk għall-esperti jew konsulenti tekniċi) ma huwiex suġġett għar-regoli fis-seħħ għall-irkupru tal-onorarji tal-avukat.

34 — Il-qorti kostituzzjonali Belġjana nnotat fis-sentenza tagħha Nru 182/2008 li l-Liġi tal-21 ta' April 2007, kif ukoll id-Digriet Irjali maħruġ għall-iżvilupp tagħha, introduċew ir-restrizzjoni tal-ammont rifondibbli lill-parti rebbieħa fil-kawża, bi spejjeż tal-parti li tkun tilfet, minħabba "x-xewqa tal-leġiżlatur li jippreserva l-aċċess għall-ġustizzja għal persuni żvantaġġjati u r-rieda li jiġu evitati jew limitati l-'proċeduri fi ħdan proċedura', rigward l-ammont ta' tariffi li jistgħu jiġu rkuprati".

78. Il-qorti tar-rinviju tistaqsi jekk il-ġurisprudenza Belġjana dwar ir-rimbors ta' dawn l-ispejjeż hijiex kompatibbli mal-Artikolu 14 tad-Direttiva. L-osservazzjonijiet bil-miktub ippreżentati mill-partijiet fil-kawża li esprimew ruħhom f'dan ir-rigward, ħlief għall-Gvern Belġjan, jaqblu dwar it-teorija tan-nuqqas ta' kompatibbiltà.

79. Qabel ma nesprimi l-opinjoni tiegħi dwar ir-risposta għandi nagħmel żewġ osservazzjonijiet. L-ewwel waħda hija li, taħt il-kunċett ta' spejjeż magħmula għall-intervent ta' esperti jew konsulenti tekniċi nistgħu nsibu realtajiet differenti, li wħud minnhom ma jaqgħux neċessarjament taħt il-kategorija tal-"ispejjeż proċedurali". Din tal-aħħar ma tinkludix spejjeż ftit jew wisq "konnessi" mal-eżerċizzju tal-azzjoni jew imħallsa "fil-kors" tagħha, iżda dawk li joriġinaw b'mod immedjat u dirett fil-proċedura stess. Persuna, fiżika jew ġuridika, tista' twettaq proċeduri preliminari, jew saħansitra twettaq konsultazzjonijiet minn qabel ma' ċerti konsulenti jew esperti, mingħajr ma din l-ispiża tiġi inkluż fost "l-ispejjeż proċedurali". Skont il-premessa 26 tad-Direttiva, l-"[i]spejjeż ta' identifikazzjoni u riċerka" mwettqa fil-qasam tal-protezzjoni tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali jappartjenu għall-kapitolu dwar il-kumpens għad-danni (Artikolu 13) u mhux dak tal-ispejjeż legali (Artikolu 14).

80. It-tieni osservazzjoni hija li l-kodiċi ġudizzjarju Belġjan (Artikolu 1018(4)) isemmi fost l-ispejjeż legali li għandhom jitħallsu mill-parti li tkun tilfet — jiġifieri, fl-iskema ġenerali tar-rebħ — l-ispejjeż relatati max-"xhieda u [ma]l-esperti" meta dawn ikunu intervjenew wara l-adozzjoni ta' "miżuri istruttorji" proċedurali miftiehma. Fir-rigward ta' dawn l-ispejjeż tal-esperti ma jidhirx li japplika l-kriterju (suġġettiv) ta' nuqqas, li tirreferi għalih il-qorti tar-rinviju, iżda r-regola (oġġettiva) tar-rebħ.

81. Għandu jiġi ċċarat, għalhekk, dwar liema spejjeż ta' esperti tirreferi eżattament il-ġurisprudenza Belġjana meta torbot ir-rimbors tagħhom mal-eżistenza ta' nuqqas fl-oriġini tad-dannu li jwassal għall-obbligu ta' kumpens [35]. Jistgħu jeżistu żewġ tipi ta' spejjeż li jkunu saru għal evidenza ta' natura teknika: a) dawk iġġenerati mill-intervent ta' esperti fil-proċedura, previsti fl-Artikolu 1018(4) tal-kodiċi ġudizzjarju, u b) dawk prodotti barra mill-proċedura bħala appoġġ għat-talba jew għall-kontestazzjoni. Huwa biss fuq dawn tal-aħħar li tittratta l-ġurisprudenza msemmija mill-qorti tar-rinviju u mill-Gvern Belġjan stess.

82. B'dawn ir-riżervi kollha, ir-risposta li nipproponi għat-tieni domanda preliminari magħmula għandha żewġ naħat. Fil-fehma tiegħi, il-ġurisprudenza nazzjonali msemmija mill-qorti tar-rinviju ma tmurx kontra l-Artikolu 14 tad-Direttiva meta l-ispejjeż tal-assistenza teknika mitluba ma jistgħux jaqgħu taħt il-kunċett ta' "spejjeż proċedurali", minħabba ċ-ċirkustanzi speċifiċi tagħhom, pereżempju, in-natura sempliċement preliminari tagħhom jew fatturi oħra, li wħud minnhom indirizzajthom iktar 'il fuq. F'dan il-każ, huwa possibbli li l-irkupru tagħhom huwa possibbli skont l-Artikolu 13 tad-Direttiva, dispożizzjoni li tippermetti li jitqiesu ċirkustanzi relatati mal-kunċett ta' nuqqas (il-kumpens huwa impost fuq il-"[...]kontravventur li kien jaf jew b'raġunijiet validi li suppost kien jaf, daħal f'attività li tikkontravjeni").

83. Min-naħa l-oħra, u għall-kuntrarju tal-proposta preċedenti, l-ispejjeż imġarrba mill-intervent tal-espert f'kawża għall-protezzjoni tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali, li għandhom rabta diretta u immedjata mal-eżerċizzju tal-azzjoni, għandhom jiġu kkumpensati lill-parti rebbieħa skont it-termini tal-Artikolu 14 tad-Direttiva (jiġifieri, jekk ikunu raġonevoli, proporzjonati u mhux kontra l-ekwità), mingħajr ebda ħtieġa ta' rekwiżit ieħor bħall-preżenza ta' nuqqas.

35 — Kemm fl-osservazzjonijiet bil-miktub kif ukoll f'dawk orali ma ntweriex, b'ċertezza suffiċjenti, jekk teżistix ġurisprudenza ġenerali, konsistenti u uniformi f'dan il-qasam. Xi sentenza tal-Hof van Cassatie (qorti tal-kassazzjoni) Belġjana ammettiet li l-ispejjeż għall-assistenza teknika għandhom jitħallsu lura lill-parti li tkun sofriet id-dannu, preċiżament bħala kumpens għal dan, meta dawn kienu essenzjali sabiex jiġi kkwantifikat (pereżempji, f'każijiet ta' esproprjazzjoni).

84. Jekk nipproponi għat-tieni domanda preliminari risposta li hija differenti minn dik proposta għall-ewwel waħda huwa minħabba li l-liġi interna (li toriġina mill-ġurisprudenza) li tapplika, preżumibbilment, għall-ispejjeż tal-esperti, tista' teskludi l-irkupru, totali jew parzjali, tagħhom f'kawżi relatati mal-proprjetà intellettwali, preċiżament minħabba l-kunċett ta' nuqqas, li ma jseħħx fil-każ ta' onorarji ta' avukat. L-esklużjoni ġġeneralizzata ta' dawn l-"ispejjeż proċedurali" (sakemm fil-fatt ikollhom din in-natura), li tista' tirriżulta mill-ġurisprudenza nazzjonali applikabbli għal dan it-tip ta' kawżi, lanqas ma tippermetti li tiġi evalwata *ad casum* in-natura proporzjonata u raġonevoli tagħhom, li, fil-fehma tiegħi, ma huwiex kompatibbli la mal-kliem u lanqas mal-għan tal-Artikolu 14 tad-Direttiva.

V – **Konklużjoni**

85. Fid-dawl tal-kunsiderazzjonijiet preċedenti, nipproponi li l-Qorti tal-Ġustizzja tirrispondi d-domandi preliminari magħmula bil-mod li ġej:

"1) L-Artikolu 14 tad-Direttiva 2004/48/KE tal-Parlament Ewropew u tal-Kunsill, tad-29 ta' April 2004, fuq l-infurzar tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali, ma jipprekludix leġiżlazzjoni nazzjonali bħal dik inkwistjoni f'din it-talba għal deċiżjoni preliminari, li timponi limitu massimu fuq ir-rimbors tal-onorarji tal-avukat tal-parti rebbieħa, mill-parti kkundannata għall-ispejjeż, fi kwalunkwe tip ta' tilwim, anki f'dawk relatati mal-protezzjoni tad-drittijiet tal-proprjetà intellettwali.

2) L-Artikolu 14 tad-Direttiva 2004/48 jipprekludi l-impożizzjoni ta' rekwiżit ta' nuqqas bħala kundizzjoni neċessarja sabiex il-parti li tkun tilfet tiġi ordnata tħallas l-ispejjeż tal-esperti, raġonevoli, proporzjonati u mhux kontra l-ekwità, magħmula mill-parti rebbieħa, sakemm dawn ikollhom rabta diretta u immedjata mal-eżerċizzju tal-azzjoni proċedurali għall-protezzjoni tal-proprjetà intellettwali."